

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертацію ОСИПЕНКА Богдана Романовича
на тему: «ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИСТЕМИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕКОНОМІКИ»
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Сучасний етап розвитку України характеризується необхідністю забезпечення стійкого функціонування продовольчої системи в умовах одночасного впливу глобальних економічних, екологічних і геополітичних викликів. Глобальний перехід до ресурсоефективної «зеленої» моделі економічного розвитку та екологізації виробничих процесів кардинально трансформує принципи функціонування аграрного сектору і продовольчих ланцюгів створення вартості, зумовлюючи потребу в адаптації національних продовольчих систем до нових стандартів екологічної відповідальності, ресурсозбереження та кліматичної збалансованості. Євроінтеграційний курс держави, імплементація положень Європейського зеленого курсу, посилення вимог до екологізації аграрного виробництва, необхідність гарантування продовольчої безпеки та повоєнного відновлення національної економіки зумовлюють необхідність розроблення нових теоретико-методичних підходів і практичних механізмів функціонування продовольчої системи України на засадах «зеленої» економіки.

Впровадження засад Європейського зеленого курсу та стратегії «Від ферми до столу» формує нові виклики для продовольчих систем країн-партнерів ЄС, зокрема України з її євроінтеграційним вектором розвитку, актуалізуючи потребу переосмислення концепції продовольчої безпеки з позиції кліматичної стійкості – переходу від кількісних показників забезпеченості продовольством до якісних критеріїв сталості виробничих систем.

Дисертаційне дослідження Осипенка Богдана Романовича є своєчасним та суспільно значущим з огляду на активізацію впровадження принципів циркулярної економіки в агропродовольчому секторі, розвиток «зелених» фінансових інструментів, поширення ESG-підходів у корпоративному управлінні аграрних підприємств та формування системи вуглецевого землеробства. Безпрецедентні виклики для продовольчої системи України, спричинені повномасштабною війною, – руйнування логістичної та виробничої інфраструктури, забруднення ґрунтів, втрата частини земельного фонду через мінування, – визначають важливість наукового обґрунтування механізмів післявоєнної відбудови продовольчої системи на засадах «зеленої» трансформації

та енергетичної незалежності. Результати дослідження мають вагомe теоретичне і практичне значення для формування державної аграрної, екологічної та продовольчої політики, а також відповідають сучасним потребам забезпечення сталого розвитку й зміцнення національної продовольчої безпеки.

Зв'язок роботи з державними науковими (галузевими) програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах ініціативної тематики науково-дослідних робіт кафедри економіки та економічної теорії Білоцерківського національного аграрного університету «Економічна ефективність використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій України в умовах децентралізації» (номер державної реєстрації 0120U103843). У межах зазначеної тематики автором обґрунтовано економічну ефективність використання природно-ресурсного потенціалу виробничими ланками продовольчої системи України на основі її циркуляризації та покращення екологічної складової виробничої ланки завдяки розвитку органічного виробництва продовольчої продукції, а також здійснено практичну апробацію одержаних результатів шляхом розроблення моделі циркуляризації потенціалу продовольчої системи Київської області.

Дисертаційне дослідження концептуально відповідає пріоритетним напрямам державної політики України у сфері продовольчої безпеки та переходу до «зеленої» економіки, що забезпечує йому чітко виражену прикладну орієнтацію та підкреслює його значущість для суспільства. У роботі акцентовано увагу на необхідності застосування інтегративного підходу, який поєднує економічні, екологічні та інституційні аспекти функціонування виробничих ланок продовольчої системи — від розвитку органічного виробництва та циркуляризації виробничих процесів до формування відновлювальної енергетичної інфраструктури — для забезпечення стійкого продовольчого забезпечення населення держави. Це, у свою чергу, підвищує практичну цінність результатів дослідження для реалізації державної політики післявоєнного відновлення продовольчої системи в контексті Європейського зеленого курсу та створює основу для сталого відновлення національної економіки.

Наукова новизна досліджень і практична цінність отриманих результатів дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних, методичних і практичних положень щодо функціонування продовольчої системи в новому економічному середовищі. Її сформовано на основі комплексного аналізу продовольчої системи як взаємопов'язаної структури взаємодії екосистеми та суспільства, що дало змогу визначити еколого-економічні та інституційні засади формування її стійкості в умовах екологізації виробництва та переходу до циркулярної й «зеленої» економіки. Основні елементи наукової новизни полягають у наступному:

удосконалено:

- теоретико-методичний підхід до дослідження продовольчих систем шляхом поєднання системного, інституційного, екосистемного та ризик-орієнтованого підходів, що дозволяє здійснювати комплексне оцінювання продовольчої системи з урахуванням її адаптивності, резильєнтності та сталості розвитку;

- систему оцінювання еколого-економічних аспектів функціонування продовольчої системи України шляхом комплексного врахування показників економічної результативності аграрного виробництва та екологічної стійкості використання природних ресурсів, що дозволило встановити посилення екологічних ризиків її розвитку в умовах структурних і воєнних трансформацій;

- організаційно-економічний механізм модернізації продовольчої системи України в умовах «зеленого» переходу, який, на відміну від існуючих, інтегрує державну програму зеленої модернізації агропродовольчого сектору, Фонд зелених інвестицій, національну цифрову платформу моніторингу екологізації, систему регулюючих механізмів екологізації виробництва продовольчих товарів, розвиток локалізованих продовольчих систем та муніципальних продовольчих резервів, що забезпечує підвищення ресурсоефективності виробництва, екологічної стійкості, конкурентоспроможності агропродовольчого сектору та зміцнення продовольчої безпеки держави;

- інструментарій державного регулювання розвитку зеленої продовольчої системи, особливістю якого є інтеграція економічних, інституційних, інвестиційних, цифрових та екологічних інструментів впливу на агропродовольчий сектор, що сприяє формуванню умов для екологічної модернізації виробництва, розвитку переробки сільськогосподарської сировини, підвищення стійкості продовольчої системи та її адаптації до сучасних викликів і вимог європейської інтеграції.

набули подальшого розвитку:

- теоретичний розвиток положень щодо сутності та структури продовольчої системи, яку запропоновано розглядати як багаторівневу резильєнтно-адаптивну соціально-економічну систему, що об'єднує виробництво, переробку, розподіл, споживання продовольства, інституційне середовище, природно-ресурсний потенціал, інфраструктуру та механізми забезпечення продовольчої безпеки, стійкості й сталого розвитку в умовах зростання кризових та воєнних ризиків;

- науково-теоретичне обґрунтування ролі концепції «зеленої» економіки у забезпеченні сталого розвитку продовольчої системи як інтеграційної основи поєднання економічної ефективності, продовольчої безпеки, екологічної стійкості та соціального добробуту через впровадження принципів ресурсозбереження, циркулярності, біоекономіки, низьковуглецевого розвитку, цифровізації та підвищення резильєнтності продовольчих ланцюгів в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій;

- оцінювання структурних трансформацій продовольчої системи України, що дало змогу виявити посилення дисбалансу між експортно орієнтованими та внутрішньо орієнтованими сегментами агропродовольчого виробництва, який проявляється у домінуванні зерново-олійної спеціалізації, скороченні тваринницького сектору, зменшенні ролі трудомістких галузей та збереженні сировинної моделі аграрного експорту, що обмежує формування доданої вартості, знижує рівень продовольчої стійкості та підвищує вразливість продовольчої системи до воєнних і логістичних ризиків;

- визначення особливостей формування інституціонального порядку переходу до зеленої продовольчої системи в умовах євроінтеграції, які полягають у трансформації інструментів державної підтримки від фрагментарної до змішаної державно-донорської моделі, посиленні ролі пільгового кредитування, міжнародної грантової допомоги, зеленого інвестування, екосхем та цифрових систем простежуваності продукції, що забезпечує адаптацію агропродовольчого сектору до вимог Європейського зеленого курсу та Спільної аграрної політики ЄС в умовах воєнних викликів;

- обґрунтування домінант підвищення ефективності продовольчої системи на засадах сталого розвитку в контексті «зеленого» переходу, які, на відміну від існуючих підходів, ґрунтуються на комплексному поєднанні інституційної адаптації до вимог Європейського зеленого курсу, екологізації виробництва, розвитку циркулярної економіки, стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю, впровадження механізму екологічної диференціації державного регулювання, системи екологічного аудиту та сертифікації, спеціалізованих фондів екологічної модернізації й інвестиційної підтримки, а також інтегрованої системи моніторингу продовольчої системи, що забезпечує підвищення ресурсоефективності, конкурентоспроможності, екологічної стійкості та продовольчої безпеки держави в умовах європейської інтеграції.

У сукупності запропоновані положення відповідають вимогам сучасної аграрної та екологічної політики, орієнтованої на підвищення ресурсоефективності, зміцнення продовольчої безпеки та адаптацію агропродовольчого сектору України до вимог європейської інтеграції.

Практичне значення одержаних результатів підтверджується їх упровадженням у діяльність державних, місцевих і виробничих структур. Пропозиції автора щодо розширення використання органічної продукції у системі харчування бюджетних закладів рекомендовано до практичної реалізації Київською обласною військовою адміністрацією. Науково-практичні розробки щодо розвитку сільськогосподарської кооперації та зміцнення локальних продовольчих ланцюгів ураховано Узинською міською радою при формуванні Комплексної програми розвитку громади. Рекомендації щодо вдосконалення

економічних інструментів стимулювання виробництва та реалізації органічних добрив упроваджено у виробничу діяльність ТОВ «Овостар», що сприяє підвищенню ефективності використання ресурсів підприємства. Крім того, наукові положення й практичні рекомендації дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Білоцерківського національного аграрного університету під час викладання дисциплін «Аграрна економічна політика», «Розвиток інноваційного бізнесу» та «Економіка підприємства». Таким чином, отримані результати мають прикладний характер і можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання продовольчої системи в процесі формування й реалізації політики її розвитку в умовах «зеленої» економіки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертаційній роботі Осипенка Богдана Романовича, є достатньо обґрунтованими. Об'єкт і предмет дослідження визначено коректно, мету та завдання сформульовано чітко, а логіка їх вирішення послідовно розкрита у структурі роботи. Обґрунтованість отриманих результатів дисертаційного дослідження ґрунтуються на достатньому обсязі емпіричного матеріалу та підтверджуються застосуванням сучасного методичного інструментарію – історично-логічного, статистичного, економіко-статистичного, сценарного та абстрактно-логічного методів, а також економетричного моделювання (VAR(2)) з використанням спеціалізованого програмного забезпечення Eviews 12, IBM SPSS Statistics та Microsoft Excel. Викладення дослідницького матеріалу відзначається логічною послідовністю, а отримані результати релевантні визначеній меті та завданням дослідження.

Достовірність висновків підтверджується широкою та репрезентативною інформаційною базою дослідження, яка включає законодавчі й нормативно-правові акти, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, Міністерства фінансів України, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних авторів та матеріали міжнародних статистичних агентств. Обґрунтованість наукових положень і практичних рекомендацій додатково засвідчується їх апробацією на низці міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, а також практичним упровадженням результатів дослідження в діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, виробничих підприємств і навчальний процес закладу вищої освіти. Таким чином, використана методика та емпірична база дослідження є достатніми для отримання науково обґрунтованих і практично значущих результатів.

Апробація результатів дослідження, повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих наукових працях. Основні положення та результати

дисертаційного дослідження доповідались і обговорювались на 8 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях упродовж 2022–2025 рр., зокрема в Харкові, Полтаві, Білій Церкві, Вінниці, Києві, а також на 18-му конгресі Європейської асоціації аграрних економістів (ЕААЕ) у м. Бонн, Німеччина, що засвідчує міжнародне визнання отриманих наукових результатів.

Таким чином, результати дисертації були неодноразово представлені до наукової спільноти та здобули наукову апробацію, що свідчить про завершеність, системність, достатню апробацію отриманих наукових результатів і самостійність виконаного наукового дослідження.

Аналіз структури та змісту дисертації. Дисертаційне дослідження, виконане Осипенком Богданом Романовичем, відповідає чинним вимогам, що висуваються до наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії. Робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 295 сторінок комп'ютерного тексту, робота містить 19 таблиць, 11 рисунків та 12 додатків, список використаних джерел налічує 251 найменування, що засвідчує ґрунтовну обізнаність автора із сучасним станом наукової проблематики.

В анотаціях, поданих українською та англійською мовами, висвітлено основний зміст і наукову новизну роботи, наведено ключові слова та перелік наукових праць здобувача.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито зв'язок роботи з науковою тематикою кафедри.

У розділі 1 «Теоретичні та методичні засади становлення продовольчої системи в контексті «зеленої» економіки» (с. 12–77) узагальнено еволюцію наукових поглядів на сутність та елементний склад продовольчої системи (підрозділ 1.1), розкрито роль концепції «зеленої» економіки у забезпеченні сталого розвитку продовольчої системи (підрозділ 1.2) та систематизовано теоретико-методичні підходи до дослідження продовольчих систем (підрозділ 1.3), що склало концептуальне підґрунтя для подальшого аналітичного та прикладного дослідження.

У розділі 2 «Аналіз сучасного стану функціонування продовольчої системи України» (с. 78–147) здійснено оцінку структурних трансформацій продовольчої системи України (підрозділ 2.1), надано еколого-економічну оцінку її функціонування (підрозділ 2.2) та проаналізовано інституційні передумови переходу до «зеленої» продовольчої системи в умовах євроінтеграції (підрозділ 2.3), що дало змогу виявити ключові диспропорції та резерви підвищення ефективності досліджуваної системи.

У розділі 3 «Напрями удосконалення трансформації складових продовольчої системи України в умовах «зеленої» економіки» (с. 148–213) обґрунтовано організаційно-економічні засади модернізації продовольчої системи в умовах «зеленого» переходу (підрозділ 3.1), сформовано адаптивний механізм державного регулювання розвитку «зеленої» продовольчої системи (підрозділ 3.2) та визначено домінанти підвищення ефективності продовольчої системи на засадах сталого розвитку (підрозділ 3.3), що надало дослідженню чітко вираженого прикладного спрямування.

Логічна послідовність розділів – від теоретичного узагальнення через аналітичну діагностику до розроблення практичних рекомендацій – свідчить про цілісність і завершеність наукового дослідження, а зміст кожного розділу повною мірою розкриває відповідні завдання, поставлені автором.

У додатках наведено ілюстративний та розрахунковий матеріал, а також документи, що підтверджують практичне впровадження результатів дослідження в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання й освітньому процесі.

Результати дослідження, викладені у дисертаційній роботі, вирізняються логічною структурованістю та послідовним викладом відповідно до окреслених у вступі цілей і завдань. У процесі дослідження здобувачу вдалося досягти поставленої мети, забезпечивши наукову цілісність і внутрішню узгодженість основних положень. Аналіз дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що це завершене наукове дослідження, яке виконано на високому методичному рівні, містить обґрунтовані наукові положення, висновки та практичні рекомендації, а його результати мають теоретичне і прикладне значення для розвитку продовольчої системи України в умовах «зеленої» економіки.

Дотримання принципів академічної доброчесності. У дисертації не виявлено ознак плагіату, фальсифікації, фабрикації, запозичення текстів або інших порушень сумлінності з боку дисертанта. Усі ідеї та положення, що містяться в цій дисертаційній роботі, належать автору.

Дискусійні положення і зауваження до змісту та оформлення дисертації. Загалом позитивно оцінюючи результати дисертаційного дослідження, вважаю за доцільне висловити окремі зауваження та побажання, які мають дискусійний характер і не знижують загальної позитивної оцінки роботи, зокрема:

1. У підрозділі 1.2 (с. 34–53) ґрунтовно висвітлено теоретико-методичні засади концепції «зеленої» економіки. Водночас, доцільно було б доповнити дослідження аналізом підходів до кількісної оцінки воєнно-екологічних ризиків на територіях, що зазнали впливу бойових дій, зокрема ризиків, пов'язаних із мінуванням земель. Таке доповнення посилює прикладну цінність дослідження

та розширило можливості практичного застосування запропонованих положень в умовах повоєнного відновлення України.

2. У підрозділі 1.3 (53–75) доцільно було б розробити та обґрунтувати авторський інтегральний показник оцінювання ефективності функціонування продовольчої системи, який комплексно враховував би економічні, екологічні та соціальні складові її розвитку. Використання такого показника в підрозділі 2.2 сприяло б проведенню комплексної оцінки сучасного стану продовольчої системи та виявленню ключових тенденцій її розвитку. Водночас у підрозділі 3.1 доцільним було б здійснення прогнозування значень інтегрального показника та його складових із застосуванням економіко-математичних методів, що дозволило б більш ґрунтовно обґрунтувати перспективні напрями підвищення ефективності функціонування продовольчої системи та її адаптації до сучасних викликів.

3. У підрозділі 2.1 (с. 78–98) при здійсненні аналізу виробництва продукції рослинництва недостатньо уваги приділено питанням використання генетично модифікованого насіннєвого матеріалу та його впливу на обсяги валового виробництва сільськогосподарської продукції. Крім того, доцільним було б більш чітко окреслити авторську позицію щодо використання генетично модифікованої продукції з точки зору інноваційного розвитку аграрного сектору, забезпечення продовольчої безпеки та можливих наслідків для здоров'я населення, підкріпивши зроблені висновки даними міжнародних наукових досліджень та досвідом країн із розвиненою практикою використання ГМ-культур.

4. У підрозділі 2.2 (с. 99–123) недостатньо уваги приділено аналізу впливу кліматичних змін на функціонування продовольчої системи. Доцільним було б більш ґрунтовно розкрити наслідки кліматичних трансформацій для окремих складових продовольчої системи України, а також охарактеризувати їх вплив на глобальні процеси виробництва, розподілу та споживання продовольства. Водночас у підрозділі 3.1 доцільно було б доповнити дослідження результатами економіко-математичного моделювання прогнозних обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції з урахуванням можливих сценаріїв зміни клімату в Україні. Такий підхід дозволив би не лише оцінити потенційні ризики для продовольчої системи, а й підвищити наукову обґрунтованість запропонованих стратегічних напрямів її розвитку та адаптації до кліматичних викликів.

5. У підрозділі 3.1 (с. 148–168) вибір системи показників для побудови VAR(2)-моделі потребує більш ґрунтовного теоретико-методичного обґрунтування. Незважаючи на те, що до моделі включено ключові макроекономічні, інвестиційні, екологічні та соціально-трудова індикатори, її специфікація не повною мірою відображає багатofункціональний характер продовольчої системи. Зокрема, поза межами аналізу залишилися показники

продовольчої безпеки, зокрема рівня споживання основних видів продовольства, самозабезпеченості населення продовольчими ресурсами, а також експортної орієнтації агропродовольчого сектору, ресурсо- та енергоефективності виробництва. Включення зазначених індикаторів дозволило б більш комплексно оцінити вплив екологізації на результативність функціонування продовольчої системи та підвищити прикладну цінність отриманих результатів для формування державної продовольчої політики.

6. У підрозділі 3.2 (с. 169–188) доцільно більш детально розкрити можливості використання інструментів Спільної аграрної політики ЄС (CAP 2023–2027), зокрема екосхем, агроекологічно-кліматичних заходів, LEADER-підходу, підтримки організацій виробників та механізмів розвитку сільських територій. Деталізація зазначених інструментів дозволила б посилити практичну спрямованість запропонованого механізму державного регулювання та підвищити його відповідність сучасним вимогам європейської інтеграції агропродовольчого сектору України.

7. У підрозділі 3.3 (с. 189–192) автором запропоновано Стратегію адаптації продовольчої системи України до вимог Європейського зеленого курсу. Водночас доцільно було б більш детально обґрунтувати її концептуальні відмінності від чинних стратегічних документів і наукових підходів у цій сфері. Це дало б змогу чіткіше визначити відмінні особливості запропонованої Стратегії та сферу її практичного застосування. Така деталізація посилює аргументованість авторської позиції.

Разом з тим викладені зауваження та дискусійні положення не мають принципового характеру, не знижують наукової та практичної цінності виконаного дослідження і можуть розглядатися як напрями подальших наукових пошуків.

Загальний висновок. Дисертація Осипенка Богдана Романовича на тему: «Функціонування продовольчої системи України в умовах «зеленої» економіки» є актуальним, самостійно виконаним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливе наукове завдання щодо теоретико-методичного обґрунтування та розроблення практичних рекомендацій із забезпечення сталого функціонування продовольчої системи України в умовах переходу до «зеленої» економіки. Тематика дисертації відповідає сучасним викликам соціально-економічного розвитку, європейському вектору трансформації аграрного сектору, пріоритетам державної політики у сфері продовольчої безпеки та сталого розвитку, а також потребам повоєнного відновлення України. Отримані автором результати дослідження мають високий рівень теоретичної обґрунтованості, аргументованості наукових тверджень, наукової валідності та практичного значення.

Представлена дисертація за змістом, структурою, обсягом та оформленням відповідає усім встановленим вимогам, зокрема: Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (зі змінами), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами).

Враховуючи високий науково-методичний рівень проведеного дослідження, обґрунтованість і достовірність отриманих результатів, їх наукову новизну та практичне значення, а також відповідність дисертації встановленим вимогам, вважаю, що Осипенко Богдан Романович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Білоцерківського національного
аграрного університету

Ірина АРТІМОНОВА

«07» серпня 2026 р.

Підпис Ірини АРТІМОНОВОЇ засвідчую
заступник начальника відділу документообігу
і кадрового забезпечення
Білоцерківського національного
аграрного університету

Людмила АЛЕКСЕЄВА